

Лёсы старадрукаў

Шмат кніжных скарбаў захоўваецца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Супрацоўнікі аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў карпатліва даследуюць кожны асобнік старадрукаванай кнігі. Пра багацці кніжніцы рэгулярна расказваюць падчас выставак і прэзентацый, якія праводзяцца ў акадэмічнай бібліятэцы і па-за яе межамі. Дзякуючы рубрыцы «Лёсы старадрукаў» у чытачоў ЛіМа з'явіцца магчымасць даведацца пра самае цікавае з «асабістага жыцця» старажытных кніг, што атрымалася высветліць падчас вывучэння асобнікаў: пра іх стваральнікаў, уладальнікаў і чытачоў, пра падзеі, сведкамі якіх былі кнігі.

Кірылічная кніга адыгрывала значную ролю ў духоўнай культуры нашых продкаў, карысталася вялікай павагай і пашанай. У Цэнтральнай навуковай бібліятэцы НАН Беларусі захоўваецца 25 экзэмпляраў дваццаці кірылічных выданняў XVI стагоддзя. Гэта кнігі на царкоўна-славянскай мове, якія выйшлі з друкарняў Вільні, Масквы, Астрога, Заблудава. Большасць з іх прызначаны для богаслужэння, маюць вялікі памер і значную вагу і нават знешнім выглядам сімвалізуюць вечнасць і нягнённасць Слова.

Кожны асобнік захоўвае шмат цікавай і каштоўнай інфармацыі. Свае сакрэты і ў 440-гадовага Псалтыра, выдадзенага Пятром Мсціслаўцам у Вільні, у Dome Мамонічаў, у 1576 г. Псалтыр — адна з галоўных богаслужбовых кніг. Апрача літургіі кніга часта выкарыстоўвалася ў паўсядзённым жыцці: па ёй навучалі грамаце, кнігай бласлаўлялі маладых, яе чыталі над памерлым, па ёй нават варажылі.

Выданне 1576 г. лічыцца да-статкова рэдкім, да нашага часу дайшла невялікая колькасць яго асобнікаў. Вядомыя 50 экзэмпляраў, у іх ліку ў Беларусі захоўваецца два: у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі і ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы НАН Беларусі. Асобнік ЦНБ НАН Беларусі не захаваўся ў першапачатковым выглядзе, ён

страціў частку арыгінальных аркушаў, у тым ліку гравюру з выявай легендарнага аўтара Псалтыра — цара Давіда.

У кожнага з асобнікаў свая «біяграфія», пра якую можна даведацца, падрабязна вывучаючы кнігу, яе паперу, кніжныя знакі, пераплёт. Лёс нашага асобніка атрымалася высветліць пачынаючы з сярэдзіны XVII ст. У гэты час кніга, верагодна, трапіла да стараабрадцаў. Як вядома, яны выступілі супраць рэформ патрыярха Нікана 1653 — 1655 гг., якія прадуглежвалі змяненні ў праваслаўных абрадах і выпраўленне старадрукаваных кніг. Стараабрадцы адстойвалі даўнія традыцыі, з вялікай пашанай ставіліся да старадрукаваных (нявыпраўленых) кніг, збіралі і зберагалі іх падчас пераследу ўлад і рэпрэсій.

Да XIX ст. асобнік дайшоў не ў ідэальным выглядзе, некаторыя аркушы страціліся, іншыя пашкоджаліся. У першай палове XIX ст. кніга старанна адрэстаўраваная. Яна была расплечена, раскладзена па аркушах. Пашкоджаныя аркушы рупліва паабразалі па баках і ўклеілі ў папярковыя рамкі, адсутныя фрагменты арыгінальнага друкаванага тэксту дапісалі, страчаныя аркушы замянілі рукапіснымі.

Цікава, што на рукапісных аркушах, апрача папаўнення страчанага тэксту, з'явіліся дадатковыя, якіх у арыгінале 1576 г.

Сакрэты 440-гадовага Псалтыра

не было. Сярод дадатковых тэкстаў — малітвы і тэксты, звязаныя з пахавальным абрадам. Верагодна, дапаўненні з'явіліся, каб зрабіць Псалтыр XVI ст. зручным для паўсядзённага карыстання ў XIX ст. Тэксты былі запазычаныя з маскоўскіх дарэформенных выданняў і папулярных стараабрадніцкіх твораў.

Былыя ўладальнікі паклапаціліся і пра мастацкае афармленне кнігі. Упрыгожваюць рукапісныя лісты мініяцюра «Цар Давід», застаўкі старадрукаванага стылю, маляваныя ініцыялы і іншыя ўпрыгожванні.

Па завяршэнні рэстаўрацыі ў XIX ст. кніга была апранута ў новы пераплёт, зроблены па ўзоры старых «даніканаўскіх». Ён з дошак (адсюль выраз «прачытаць кнігу ад дошкі да дошкі»), абцягнутых карычневай скурай. На скуры цісненне ў выглядзе арнаментальных рамак, верхняе вечка ўпрыгожана сярэднікам і цісненнем «Книга глаголемая». Для большай захаванасці кнігі, замацавання вечкаў і фіксацыі іх у нязменным стане пераплёт быў забяспечаны дзвюма накладнымі зашпількамі, з якіх захавалася адна з жоўтага металу ў выглядзе літой спражкі з кручком. На верхнім вечку след нейкага замацавання кнігі, магчыма, яе прышрубавалі да прастола царквы або падстаўкі-трымальніка.

На адной са старонак былыя ўладальнікі пакінулі памінальны запіс: «...преставилась раба Божья Феодосия Наталья Кондратьевна месеца марта во 2-рый день 1845 года. Жила всех лет 42 года».

На гэтым «мірскае» жыццё асобніка заканчваецца. Ён быў выключаны з жывога выкарыстання і пачаў падарожжа па

бібліятэчных паліцах. На старонках з'явіліся кніжныя знакі Бібліятэкі Маскоўскай духоўнай акадэміі (штамп), Маскоўскай синадальнай бібліятэкі (экслібрис), Музея кнігі Дзяржаўнай бібліятэкі СССР імя У. І. Леніна (цяпер Расійская дзяржаўная бібліятэка) (бібліятэчныя пазнакі).

Верагодна, пасля 1845 г. наш асобнік быў канфіскаваны ў былых уладальнікаў-стараабрадцаў і стаў уласнасцю Синадальнай бібліятэкі. Синадальная бібліятэка ў Маскве была адным з найбуйнейшых кнігазбораў Еўропы. Пры бібліятэцы

захоўваліся рукапісы і кнігі, адабраныя ў стараабрадцаў у 1841 — 1855 гг. Частка з іх была перададзеная ў Маскоўскую духоўную акадэмію.

У 1854 г., падчас барацьбы са стараабрадніцтвам, у Маскоўскай духоўнай акадэміі было адкрыта місіянерскае аддзяленне. У бібліятэцы стварылі спецыяльны раздзел, прысвечаны

стараабрадніцкай літаратуры. Навучэнцы карысталіся кнігамі як дапаможнікамі для практычных заняткаў. Верагодна, такім чынам трапіў у склад фундаментальнай бібліятэкі і наш асобнік.

У 1919 г. бібліятэка Маскоўскай духоўнай акадэміі была поўнасцю перададзена Румянцаўскаму музею. Бібліятэка, якая была створана ў 1862 г. у складзе музея, у 1924 г. атрымала назву Дзяржаўнай бібліятэкі СССР імя У. І. Леніна. І ўжо адсюль у 1965 г. паступіла ў Мінск на сучаснае месца захавання.

Асобнік Псалтыра 1576 г. часта выкарыстоўваецца ў выставачай і экскурсійнай дзейнасці аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі НАН Беларусі. Наведвальнікі маюць магчымасць даведацца пра асабістую гісторыю кнігі, пабачыць ініцыялы і адметны шрыфт таленавітага майстра Пятра Мсціслаўца, а таксама дадатак XIX ст. — мініяцюру «Цар Давід», выкананую чорнай тушшу і размаляваную акварэльнымі фарбамі. Малюнак нагадвае вобраз традыцыйнага аўтара псалмоў на гравюры Пятра Мсціслаўца, але ў спрошчанай форме, у лубачнай манеры. Цар Давід больш падобны да цара з народных казак, ён складае псалмы не ў асяроддзі велічных вазонаў і калон, а сярод рэальных бытавых прадметаў. Такім, відаць, уяўлялі цара Давіда былыя ўладальнікі кнігі — стараабрадцы.

Алена ЦІТАВЕЦ, загадчык сектара кнігазнаўства аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі НАН Беларусі